

ОНА ТИЛИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ФАНИНИНГ МЕТОДОЛОГИК ВА ИЛМИЙ АСОСЛАРИ

Нафосат Нуриддинова

*Паркент тумани 17-умумий ўрта таълим мактаби она тилу ва адабиёт
фани ўқитувчиси*

Она тили ўқитиш методикасининг методологик асоси борлиқни билиш назариясидир.

Она тили ўқитиш методикасининг бош вазифаси ўқувчиларнинг ўзбек тили луғат бойлигини тўлиқ ўзлаштириб олишларини таъминлашдир.

Маълумки, жамиятда тил кишилар ўртасидаги алоқанинг зарурий воситасидир. Тилсиз жамиятнинг яшаши мумкин эмас; тилнинг алоқа воситаси сифатидаги роли узлуксиз ортиб боради.

Тил борлиқни оқилона, мантиқий билиш воситасидир. Тил бирликлари ва формалари ёрдамидагина билиш жараёнида умумлаштириш, тушунчани муҳокама ва хулоса билан боғлаш амалга оширилади.

Тил ва нутқ тафаккур билан узвий боғланади. Фикр нутқда шаклланади ва реаллашади. Тилни эгаллаш ва нутқ ўстириш билан ўқувчининг фикрлаш қобилияти ҳам ўсади.

Туркий филология, хусусан, туркий тилшуносликнинг Россиядаги тараққийоти ҳақида бир қанча асарлар яратилди. Бу асарлар орасида акад. А.Н.Кононовнинг «История изучения тюрских языков в России. До октябрьский период» номли асари оъзининг мукамаллиги, фактларга бойлиги билан ажралиб туради. Бу асарда туркий тилларнинг Россияда оърганишнинг асосий босқичлари, туркий филологиянинг етакчи мактаблари, туркий тилларни оърганиш жамиятлари ва бу жамиятлар аъзоларининг илмий фаолияти атрофлича йоритилади.¹

Мактабнинг вазифаси тилни кишилар орасидаги муносабатнинг ривожланган нозик қуролига айлантириш ҳисобланади.

Методик фан сифатида она тили ўқитиш методикаси бошлагич таълим стандарти белгилаб берган вазифаларини амалга оширади, яъни тафаккур қилиш фаолиятларини кенгайтиришга, эркин фикрлай олиши, ўз фикрини оғзаки ва ёзма равишда равон баён қила олиши, жамият аъзолари билан эркин мулоқотда бўла олиш кўникма ва малакаларини ривожлантириш метод ва усулларини ишлаб чиқади.

Билиш назариясига кўра аналитик-синтетик ишлар ёрдамида тил устида кузатишдан умумий хулоса чиқаришга, назарий таъриф ва қоидага, шулар асосида, яна оғзаки ва ёзма тарзидаги нутқий алоқага, тўғри ёзув ва тўғри талаффузга ўтилади. Ўқувчилар жонли нутқий алоқага тўғри талаффуз ва тўғри ёзувни элементар назарий маълумотлар асосида амалий эгаллаш орқали

киришадилар. Улар тил материалларини кузатиш, таҳлил қилиш орқали элементар назарий қоидалар чиқарадилар. ўрганган, ўзлаштирилган назарий қоидаларни амалиётга онгли равишда тадбиқ этадилар.

Мактабда она тили ўқитиш методикасининг бундай йўналиши ҳақиқатни билиш қонуниятларига ҳам , ҳозирги замон дидактикаси вазифаларига ҳам мос келади.

Таълим соҳаси давлат сиёсатининг асосий тамойиллари белгилаб берилди.

Мазкур таълим тамойиллари, яъни;

- таълим ва тарбиянинг инсонпарвар , демократик характерда эканлиги;

- таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;

-умумий ўрта, шунингдек, ўрта махсус касб-хунар таълимининг мажбурийлиги;

- таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги;

- давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиқлиги ;

- таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув;

- билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш;

- таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш;

кабилар бошланғич таълимда она тили ўқитиш методикасининг вазифаларини белгилаб, аниқлаштириб берилади.

Бошланғич таълим, умумий ўрта таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик , билим ва кўникма асосларини шакллантириб беради.

Ўз вазифаларини белгилаб олишда таълим соҳасидаги давлат ҳужжатларига таянади. Кейинги йилларда мустақиллик шарофати билан таълимни тубдан ислоҳ қилиш давлат сиёсатининг асосий йўналишига айланди. «Таълим тўғрисида»ги қонун ва шу асосида яратилган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» бунинг ёрқин далилидир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимни яратишдир.

«Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва миллий ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлган узлуксиз таълим тизими орқали ҳар тамонлама баркамол шахс - фуқарони шакллантиришни назарда тутди».

Она тили ўқитиш методикаси таълим жараёнини ташкил этиш шаклларини ва усулларини юқоридаги мақсадларни амалга оширишга йўналтирилади.

Умумий ўрта таълимнинг бир босқичи бўлган бошланғич таълим 1-4 синфларни ўз ичига олади.Таълимнинг бу босқичида таълимнинг янгича тизимини ва мазмунини шакллантириш учун ҳам қуйидагилар зарур:

-ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига мувофиқ равишда таълимга табақалаштирилган ёндашувни жорий этиш:

-таълим беришнинг илғор педагогик технологияларини, замонавий ўқув-услугий мажмуаларни яратиш ва ўқув-тарбия жараёнини дидактик жиҳатдан таъминлаш.

1.Миллий дастурда таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш бўйича қуйидаги кўрсатмалар бошланғич синфларда она тили ўқитиш методикаси олдидаги турган долзарб вазифадир: "Замонавий ахборот технологиялари" , компьютерлаштириш ва компьютер тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборот билан таъминлаш ривожланиб боради. Таълим жараёнида оммавий ахборот воситаларининг мавқеи ошиб боради, телевидения ва радионинг таълим дастурлари интеллектуаллашуви таъминланади. Фан ва таълимнинг нашриёт базаси ривожлантирилади, ўқув-услугий, илмий, қомусий адабиётлар ва маълумотномалар билан таъминлашнинг барқарор тизими шакллантирилади".

2.«Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»ни амалга ошириш юзасидан Республика комиссияси ташкил этилади. Комиссия зиммасига қуйидаги вазифалар юклатилади. Бу вазифалар узлуксиз таълимнинг бошланғич таълим босқичига ҳам тааллуқлидир. Улар қуйидагилар:

- узлуксиз таълимнинг тегишли турлари учун давлат таълим стандартларига қўйиладиган умумий талабларни ишлаб чиқиш;

- умумий ўрта таълим учун давлат таълим стандартларини ва бошқа зарур норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш;

- таълим муассасаларини зарур дарсликлар ва адабиётлар билан таъминлаш , бу ишга йирик олимлар ва юқори малакали мутахассисларни жалб этиш;

- таълимни ахборот билан таъминлаш тизимини шакллантириш ва ривожлантириш, уни жаҳон ахборот тизими билан боғлаш, оммавий ахборот воситаларининг таълим соҳасидаги вазифаларини белгилаш.

Ўзбек халқи жуда қадим замонлардаёқ илм-фанга катта эътибор билан қараган ва уни ривожланишга ҳаракат қилган. Ибн Сино, Беруний, Ал-Хоразмий, Амир Темур, Улуғбек ва бошқа кўплаб алломалар илм-фани дунёга танитганлар. Илм-маърифатга беқиёс ҳурмат билан қараган халқимиз қандай қийинчилик ва тўсиқлар бўлмасин ўз фарзандларини саводли бўлишини орзу қилганлар. Фарзандларини ёшлигиданоқ мактабга ўқишга берганлар. Мактабдор домлалар ўз усуллари ва тажрибаларига асосланиб болаларга сабоқ берганлар. Демак, Ўзбекистонда ўқитишнинг ўзига хос усуллари мавжуд бўлган ва улар ривожланиб борган. Бу жараён силлиқ кечгани йўқ. Баъзи хато ва камчиликларга ҳам йўл қўйилган. Чунончи, 20-йилларда мактабни ривожлантиришда жуда жиддий хатоларга йўл қўйилди. Комплекс дастурларда

она тилини ўрганиш тизими бузилди: грамматик, орфографик кўникмаларга етарли аҳамият берилмади.

Савод ўргатишда яхлит сўз методи тилнинг фонетик хусусиятларига мос келмади, аналитик-синтетик ишларни таъминламади, пухта, тўғри ёзув масалалари учун замин яратилмади. Кейинчалик 1931 йил 5 - сентябрь «Бошланғич ва ўрта мактаб ҳақидаги, 25- август 1932 - йил «Бошланғич ва ўрта мактаб ўқув дастурлари режими ҳақида»ги қарорлар юқоридаги каби йўл қўйилган хато ва камчиликларни бартараф қилишда ва ўқув машғулоти тизимини ишлаб чиқишда мактабга ва ўқитувчиларга ёрдам берди. Тезлик билан савод ўргатишда аналитик—синтетик товуш методи қайта тикланди. Грамматик, орфографик материалларни изчил ўргатишга, ўқувчиларнинг ҳар томонлама саводли бўлиб, маданий нутқни эгаллашларига катта аҳамият берилди бошланди. Ўқувчилар ва ўқитувчининг ўқув меҳнатни ташкил этишнинг асосий шакли бўлган дарс методикаси муваффақиятли ишлана бошланди.

50-90- йиллар мобайнида бошланғич синфларда она тили ўқитиш методикаси соҳасида анчагина қўлланмалар яратилди. Бу йиллар мобайнида она тили ўқитиш методикаси фан сифатида ривожлана бошлади, умумий педагогик, дидактик ва психологик характердаги илмий текширишларнинг натижалари она тили ўқитиш методикасини такомиллаштириш ва янги методика яратишга имкон берди. Ўзбек тилшунослиги соҳасидаги муваффақиятлар ҳам тилни ўзлаштириш жараёнига ва методиканинг ривожланишига жиддий ёрдам берди. Худди шунингдек, бу фаннинг ривожланишига ўқувчиларнинг оммавий иш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш катта ижобий таъсир кўрсатди. Ўша даврдаги журналларда ўнлаб методик мақолалар босилиб чиқди.

1955 - йилдан бошлаб педагогика институтлари бошида бошланғич таълим ўқитувчилари тайёрлайдиган факультетлар очила бошланди. Бу ҳам она тили ўқитиш методикасининг ўсишига ижобий таъсир кўрсатади, яъни бошланғич синф ўқитувчиларининг умумий ва махсус тайёргарлик даражаси ўсади. Институт қошидаги кафедраларда ишловчи илмий ходимлар методик масалаларни чуқур, илмий асосда ҳал қилишга ёрдам берадилар.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ она тили ўқитишга катта аҳамият берилди бошлади. Бунда 1989 - йил 21 - октябрда «Ўзбек тилига давлат мақоми берилиши ҳақидаги қарор» алоҳида рол ўйнайди.

Таълим соҳасидаги бу ўзгаришлар она тили ўқитиш методикасида ҳам бир қатор имкониятларни юзага келтирди. Бу янгиликлардан кўплари оммавий мактабларда амалга оширилмоқда, баъзилари ҳозирча синовдан ўтказилмоқда. Синов даврида, биринчидан, ўқувчига, унинг дарсидаги ва дарсдан ташқари вақтдаги ўқув меҳнатига, у дуч келаётган қийинчиликларга, унинг кўникма малакаларини ва рисвожланиш қонуниятларини ўрганиш методикасига кўпроқ

аҳамият берилмоқда, ўқитувчи ва ўқувчи меҳнати ҳақидаги фанга айлантирилмоқда.

Иккинчидан, таълим жараёнида боланинг фикрлаш қобилиятини ўстириш, мустақиллигини ва ўқув ишлари жараёнидаги ақлий фаоллигини ошириш вазифалари ҳал қилинмоқда. Учинчидан, мавжуд таълим тизимидаги текширишлар билан бир қаторда ўқитишнинг истиқболи ҳақидаги вазифаларни ҳал қилиш мақсадида ҳам текширишлар олиб борилмоқда. Шундай қилиб, фан сифатида она тили ўқитиш методикасининг ўз предмети, вазифаси, назарий ва илмий соҳаси бўлиб, бир қатор фанлар ўртасида унинг маълум ўрни бор. Бу фан ҳам бошқа фанлар каби ривожланиб, тараққий этиб бормоқда.

Тил фикрни шакллантириш ва баён қилиш, таассурот, ҳис, кечинмаларни ифодалашда муҳим ўрин тутди. Тил жамият аъзоларининг бир-бири билан ўзаро алоқаси учун хизмат қиладиган воситадир. Бу восита қанчалик такомиллашса, фикр шунчалик аниқ, таъсирчан ифодаланади. Мактабда она тилини чуқур ўрганиш зарурати тилнинг мана шу асосий вазифаларидан келаб чиқади.

К.Д-Ушинский бошланиғич мактаб ўқув предметлари тизимида она тилига катта аҳамият бериб, уни марказий ва етакчи предмет ҳисоблайди. «Ажойиб ўқитувчи бўлган она тили болага кўп нарсани ўргатади, ...Бола икки – уч йил ичида шунча кўп нарса ўрганадики, кўп нарса билиб оладики, 20 йил куни билан методик жихатдан жуда тўғри ўқиганда ҳам унинг ярмича ўргана олмайди. Она тилини улуғ педагоглиги ҳам ана шундадир», дейди. Шунинг учун ҳам бошланғич синфларда она тилини ўрганишга катта аҳамият берилади.

Она тили - нутқ: ўқиш ва ёзиш соҳасидаги кўникма ва малакалар ўқувчилар ўқув меҳнатининг зарурий шарт ва воситаси ҳисобланади. Бола ўқиш кўникмаларини эгаллаш билан, биринчи навбатда ўз она тилини ўрганиши зарур. Чунки она тили билимдонликнинг, ақл -идрокнинг калитидир. Она тили бошқа фанларни воситаси ҳамдир, жамият тарихи ҳам, табиий фанлар ҳам она тили ёрдамида ўрганилади. Демак, она тили боланинг умумий камол топишида ҳам, билим ва меҳнатга ҳавасини уйғотишда ҳам алоҳида рол ўйнайди.

Тил муҳим тарбия воситасидир. Бадий адабиётларни, газета, журналларни ўқиган бола ўзида энг яхши ҳислатларни тарбиялаб боради. Муомала маданиятини эгаллайди.

Она тили бошланғич синфда асосий ўринни эгаллар экан, ҳар бир ўқувчида она тилига қизиқиш ва муҳаббатни тарбиялаш зарур.

